

НАЗВИ ОДЯГУ І ПРИКРАС ЯК ЗАСІБ ВІДТВОРЕННЯ КОЛОРИТУ МІСЦЕВОГО ПОБУТУ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ІВАНА ЧЕНДЕЯ „ПТАХИ ПОЛИШАЮТЬ ГНІЗДА”)

Анотація. У статті вперше на матеріалі роману Івана Чендея „Птахи полишають гнізда” проаналізовано діалектні назви одягу та прикрас як засіб зображення сільського побуту мешканців Верховини. У лінгвогеографічному, семантичному, етимологічному та етнографічному аспектах описано близько 20 назв.

Annotation. In the given article on tactical material of the Ivan Chendey's novel „The birds leave their nests” the author analyzed the dialect names of clothes and decorations as the means of reproduction of villager's way of life. In the very article nearly 20 dialect names have been analyzed.

Ключові слова: етимологія, лексика, лексема, мотивація назви, назва одягу, українські діалекти.

Key words: etymology, lexicon, lexis, motivation of name, name of clothes, Ukrainian dialects, subdialect.

Скарбницю української літератури неможливо уявити без спадщини Івана Чендея, перу якого належать десятки новел, нарисів, повістей та два романи. У 1965 році друком вийшов роман „Птахи полишають гнізда”, що викликав бурю негативних оцінок з боку тогочасної комуністичної влади. З Чендеєм учинили в давно вироблених традиціях, взявши на озброєння засоби масової інформації. Його звинуватили в „очорненні дійсності” [25], „оспівуванні патріархальщини і небаченні науково-технічного прогресу та важливих соціально-економічних і політичних змін в українському селі Закарпаття” [18, 118], педагогічна та естетична вартість твору відверто ігнорувалася критиками та літературознавцями. І тільки з часом настала можливість належно оцінити надбання закарпатського „лицаря слова”, по-новому прочитати його твори.

Роман „Птахи полишають гнізда” – це твір, за влучним висловлюванням Петра Скунця, про „духовне спустошення верховинця, котрий, відриваючись від землі, пролетаризуючись, втрачає з клаптиком відвойованої від хащі ораніці все, що дозволяло йому вижити в нелюдських умовах чужої колонізації, насамперед високу мораль” [18, 115], це душевний плач над долею сільської родини Михайла Пригари із Нижнього Бистрого, гірського села на Хустщині, що змушена покидати прадідівські землі, рідну хату і переїжджати на нове місце у зв'язку з будівництвом електростанції. Розлука з рідним гніздом для головного героя – справжня трагедія, він мучиться, переживає, як то буде земелька без господарських рук, не може залишити навесні необрізаним сад, хоча й не їстиме вже плодів його восени, ба навіть після завершення сезонних сільськогосподарських робіт проситься працювати на будівництво гідроелектростанції, щоб бути близько біля свого обійстя. Такий тип героя-селянина, ревного господаря, поціновувача та хранителя священних родинних традицій –

улюблений для письменника, тому з такою любов'ю та приязню змальований він у романі.

Зображуючи життя селянської родини, Іван Чендей намагається якнайбільш точно відтворити місцевий колорит зеленої Верховини, особливості побуту мешканців гір, їх характер життя, діяльність, сімейні та християнські звичаї, обряди, вірування. З цією метою письменник вживає у художньому тексті властиві горянам лексичні діалектизми. Слід відзначити майстерність та мовне чуття Івана Чендея: він не загромаджує текст діалектними словами у діалогах чи описах природи, як це нерідко зустрічаємо у творах сучасних закарпатських авторів, кожне слово в нього на своєму місці, доречне, вміло вплетене у канву художнього твору. На це неодноразово вказують і критики: „письменник ...у межах естетичної доцільності вводить діалектизми” [23], „не просто подає ці слова, а відбирає в першу чергу ті, що найбільш типові і не мають у літературній мові відповідників” [7].

У романі „Птахи полишають гнізда” особливо щедро представлена лексика одягу, взуття, хатніх речей, що надає написаному більшій достовірності, знайомить читача зі своєрідними особливостями побуту верховинців, переносить його у часі і просторі, дає змогу відчутти себе свідком описуваних подій, побачити все і глибше проїнятися драматичністю становища родини Михайла Пригари.

Характеризуючи зовнішній вигляд героїв, автор значної ваги надає описові їхнього одягу, для нього одяг – це не просто речі домашнього вжитку, шматок тканини, яким людина покриває своє тіло, а плід нелегкої, клопіткої праці селянина, складова індивідуальності людини, елемент духовної культури, свідчення шанобливого ставлення особи носія до віковичних традицій предків. Цю позицію Іван Чендей прочитуємо у думках та діях головного героя. Гірко на душі у Михайла Пригари, коли бачить невістку виряджену по-модному, а у валізі

сина знаходить краватки: „Бачив червону вовняну хустку на голові, недороге пальто, колір губної помади... Лариса йому тепер здавалася неоковитою, слабкою, погано одягнутою... Одяг на ній був саме тут, на Згариці-Пригариці, незвичним. І йому стало якось аж неприємно до гіркої прикрості, коли поміркував собі, що в родині досі в подібні одяги ніхто ніколи не рядився” [26, 460]; „Михайло галстуки вихопив з чемодана й гидливо теліпнув ними, увесь рум'яніючи. Хотів було непотріб кинути під ноги, потоптати” [26, 464]. Для нього, верховинця, котрий тяжко працює на землі, щоб прогодувати родину, весь той крам, ті „криноліни” – „дуригріш”, „свист у лист”.

Скупими, малослівними, фрагментарними й поодинокими є характеристики чиновників та службовців: „Знявши хутко пальто, гість [Куглицький] причесав залишки чуприни і попростував за господарем до вітальні” [26, 471]; „Одною рукою гість вчепився за одвірок, хитаючись частиною тіла в поясі так, ніби саме уся вага припадала сюди, другою обмацував кишені свого плаща” [26, 390]; „Сонце припікало так, що, наморений круглим схилом, ношею з харчем і ковдриною, Куглицький, хоч і скинув піджак та сорочку, все ж витирав рясний піт з лица та шиї” [26, 419]. Натомість описи простих людей зустрічаємо майже на кожній сторінці твору, – вони відзначаються теплотою, замилюванням, увагою з боку письменника до найменшої деталі і подібні до полотна художника-портретиста, так старанно та ретельно випишує їх автор. Наведемо окремі: „В широкополуму, промашеному овечим лосем брилі, дід помахував косою, хоча йому й було вже цілих вісімдесят. В білих широких портках, в білій широкополій сорочці, з довгим до самих пліч волоссям білим, дід ішов грунем, мов польовик-хашчовик” [26, 324]; „Зібрана вся, завита до чорної хустки з шовковою лямівкою й короткими торочками, в білій сорочці з небагатим вишиванням на плечі, під шиєю та на грудях, в теплій спідниці, Василина босоніж порядкує біля плити – сніданок готує” [26, 330]; „Там, на картці, він [Михайло] стоїть у білій вишиваній сорочці, накинутому на плечі сардаку з тканичками для оздоби. Правою рукою притримує сардак на грудях, ліва рука виглядає нижче поли витягнутими пальцями, що притулені до холоші. Сардак застібається крученими мосяжними гудзиками – таких давно не видно ні в Нижньому Бистрому, ні по інших селах зеленої Верховини” [26, 347].

Традиційний народний одяг верховинців не відзначається багатим асортиментом, пишністю форм, він гармоніює з душевною простотою, скромною, трудолюбивою натурою своїх носіїв. До недавніх часів на Закарпатті селяни власноручно виготовляли собі вбрання, оздоблювали його, залишали в ньому часточку своєї душі. Сам автор з гордістю говорить про вбрання закарпатців: „Постаті [на фото] були у вишиванках, у простій, зате гарній верховинській ноші” [26, 347].

Як загальні назви на позначення буденного несвяткового одягу у тексті роману вживаються лексеми *ноша*, *одежина*: „– Бо, еге, давно газда коли ішов висватувати, не біда була, коли в постолах та в простій буденній одежині...” [26, 399]. Дещо зневажливим словом *криволіни* називає Михайло Пригара сучасний купований одяг: „– Дивися, які тут криволіни! – рукою махнув по громадці жіночих одягів” [26, 465]; „– Ото дивлюся на тебе і виджу: криволіни на дитину рихтуєш, машинкою крутиш” [26, 486].

З інваріантним значенням ‘одяг’ назва *ноша* є загальноновживаною у говорах української мови (пор. *ноше* ‘стрій, народний костюм, вбрання’ у гуцульських [9, 133], буковинських [19], закарпатських, волинських [8, II, 571], наддністрянських [14, 20] говірках), а в значенні ‘речі, які хтось несе або які призначені для носіння’ виступає літературною нормою [20, IV, 448]. З походження *ноша* – продовження праслов'янського іменника **noša* (< **nosja*), утвореного від дієслова **nositi* [24, III, 87]. Синонімом до вищеописаної назви виступає форма *одежина* – суфіксальний дериват від іменника праслов'янського походження *одежа* (пор. *бундина*, *кожушина*, *лудина*); у свою чергу *одежа* походить від псл. **odeža* (< **odedja*) [24, III, 121].

Загальноновживаним словом *сорочка* позначається у романі натільний буденний чоловічий і жіночий одяг. Сорочка – один з найдавніших видів одягу, існування її „як частини української одягу вже на початку історичних часів можна вважати за доведене” [5, 140].

З тексту роману дізнаємося, що чоловіча домашня сорочка верховинців була з широкими, нетісними полами, довжиною до колін, одягалася поверх штанів і заперізувалася ременем, жіноча ж довжиною сягала нижче колін, виглядала краєм з-під спідниці („В малих горошинах, зібрана і високо підопнута на боці спідниця маяла полами. Тільки сорочка біліла краєм...” [26, 488]). Описані види народної сорочки – історичне продовження первісної, що була „без коміра, тільки з вузькою лямівкою по краю зібраного на нитку полотна, з досить великим викотом, з вишитими рукавами і подолом” [5, 140].

Святкова сорочка селян прикрашалася на грудях, рукавах та комірі вишивкою, ця ознака на мовному рівні реалізована складними назвами *вишивана сорочка* („Пригара побачив... маму після того, як прийшла з церкви одної неділі. У чорній спідниці і вишиваній сорочці...” [26, 543]), *сорочка з вишиванням* („Василина в білій сорочці з вишиванням, в чорній спідниці, в лямованій хустці – як на свято” [26, 549]). Диференційна ознака (ДО) ‘матеріал виготовлення’ передається прикметником у складних назвах: „А перед ним все ще стояв батько в довгій *ляній сорочці*, в солом'яному брилі, з садовим ножиком і пагоном-однолітком у руці” [26, 407]; „У довгих білих гатях із лляного полотна, в *конопляній сорочці* з широко випущеними полами на поясниці і крижах” [26,

459]. Окремої лексичної форми, яка б виражала конкретну ДО цього виду одягу: „спосіб крою”, „матеріал виготовлення”, „наявність оздоб”, „стать користувача”, – у мовленні верховинців не зафіксовано, ці ознаки на мовному рівні передаються відповідними прикметниками, що входять до складених назв, що є атрибутивними словосполученнями.

Суперлексема *сорочка* у значенні ‘верхня сорочка’, ‘нижній чоловічий одяг’, ‘нижня жіноча сорочка’, ‘блузка’ поширена майже у всіх українських говірках (закарп. [8, IV, 170], бойк. [17, II, 238], волин. [1], надністр. [3], поліс. [2, II, 163; 22, 313]) і є літературною нормою [20, IX, 724]. Наявність слова в окремих слов’янських мовах (пор. рос., біл. *сорочка*, слн. *sráčiča*, *srájca*, стел. *срочица*) дає можливість лінгвістам говорити про її праслов’янське походження [24, III, 724].

На позначення домотканих чоловічих штанів у романі „Птахи полишають гнізда” зафіксовано кілька варіантів назв, які вступають між собою в опозиційні відношення на основі протиставлень конкретних ДО: „матеріал виготовлення”, „особливості крою” (*tami* – *портки*), „сезон носіння” (*портки*, *tami* – *холошні*). Найдавніші історичні згадки про цей вид одягу датуються VI століттям н.е. Етнографи засвідчують той факт, що в Україні в окремих місцевостях аж до середини XVIII століття „хлопці до шлюбу штанів не носили, а ходили в довгих полотняних сорочках, підперезані якою-небудь крайкою, а то й просто мотузочком” [24, 163].

Назвою *tami* у романі І. Чендея позначено легкі літні штани білого кольору із домотканого лляного полотна, *портки* – такі ж штани із конопляного, грубішого полотна, ширшого покрою, *холошні* – зимові, теплі, цупкі штани із вовни білого, рідше сірого кольору: „У довгих білих гатях із лляного полотна ... Пригара переступив поріг” [26, 459]; „В широких білих портках-конопляниках, в широкополій білій сорочці, – вітер повіває складками й розганяє втому з тіла, – Михайло завжди в час сінокоосу не те аби йшов, а ніби плив, возносився під полонину” [26, 500]; „В білих твердих холюшнях, в домашній сорочці і собі стояв босоніж, опутивши дебелі довгі руки” [26, 446].

Номен *tami* ‘верхні чоловічі штани з домотканого сукна’ вживається у закарпатських [8, II, 277], бойківських [17, I, 162], буковинських говірках [19], а з інваріантним значенням ‘штани’ охоплює весь карпато-балканський мовний масив [16, к. 129]. Поки що остаточно не встановлено етимології назви *tami*, виводять її з праслов’янської форми **gatia*, котра, ймовірно, пов’язана з дієсловом **gatiti* ‘прикривати’ і означає ‘нижній одяг первісного типу, що закривав певні частини тіла’. У свою чергу **gatiti* – похідне від **gaty* ‘загата’, первісно – ‘вимощений хмизом хід через болото’, що пов’язують із іє. **guā* ‘іти’. Г.І.Соколовська пропонує такий семантичний розвиток слова *tami*: іє. **guā* ‘ходити’ на праслов’янському ґрунті дало **gatis* ‘ходіння,

дорога’, від нього походить **gaty* ‘загата’ і **gatia* ‘стегно’. Останнє, очевидно, було переосмислене і стало позначати штани, які первісно, можливо, були схожі на набедренник [21, 166].

Слово *холошні* у говорах української мови позначає ‘вовняні штани’, ‘зимові штани з білої вовни’, ‘широкі штани з білої або чорної вовни’ [17, II, 344]; ‘зимові штани з білого товстого сукна’ [8, IV, 409], ‘чоловічі штани з домотканого сукна різного кольору’ [4], ‘довгі жіночі панчохи з домотканого сукна, без ступнів’ [9, 202]. Ареал **xološn-* ‘верхні чоловічі штани із домотканого сукна’ охоплює значну частину карпато-балканського мовного регіону [16]. Діалектна форма *холошні* виводиться від праслов’янського **xolv* ‘покриття для ноги, обмотка’ [21, 166].

Закарпатське *портки* ‘легкі літні чоловічі штани із конопляного полотна’, що відоме також надністрянським [3] та степовим говіркам [11], – суфіксальний дериват від іменника праслов’янського походження *порт* ‘конопляна або лляна нитка у вовняній тканині або сукні; лляна тканина’. Праслов’янське **portь*, остаточної етимології якого ще не встановлено, здебільшого пов’язується з псл. **porti* ‘пороти’ [10, IV, 529].

Вищеописаним словоформам за ДО „матеріал та спосіб виготовлення” опозиціонує лексема *штани*, що позначає куповані штани, котрі носили заможніші службовці, представники тогочасної еліти, селяни ж обходилися власними доморобними виробами: „Посаджений низько, смуглий, із відпущеним чорним вусиком, в сірчачині і крамничних штанях, взутий до гумових чобіт, Вервичка служив виконавцем не перший рік” [26, 342]; „Вервичка сягнув до кишені діагоналевих штанів з трикутними нашивками на колінах й добув коробку цигарок” [26, 343].

Не відзначаються багатством у романі назви жіночого одягу, що пояснюється неможливістю та скрутним матеріальним становищем селян. Поверх сорочки жінки одягали *спідницю*: святкова, недільна спідниця була обов’язково чорного кольору, буденна могла бути поцьяцькована дрібним горошком. Під час господарських робіт, щоб уникнути забруднень, спідницю запинали за пояс, тоді називають її *поділ*: „З підопнутим чорним поділком вище колін, в білій сорочці з підкоченими за лікоть рукавами, горстками викладала днище затоки, прикладала камінням коноплі, що добро повинню не понесло” [26, 337]. Спідниця, як більш практичний вид одягу, повністю витіснила з ужитку закарпатців запаску – найпримітивніший давній одяг у вигляді шматка полотна, обгорнутого навколо стану.

Словом *тканиця* позначено у романі жіночий домотканий вовняний пояс – найархаїчніший вид одягу, що дав початок всім іншим. „Дівчиною вона [Василіна] в білій сорочці домашньої роботи, вишиваній на персах, на раменах, на зап’ястях. На поясі обійнята широкою гарусовою тканицею з китичками” [26, 347]; „Босими ногами Пригариха

стояла на долівці. Вперезувалася тканицею з домашніх білих і чорних волочок” [26, 463].

За походженням форми *тканиця*, *спідниця* – власне українські діалектні суфіксальні деривати. Лексема *спідниця* ‘полотняна спідниця, нижня спідниця, натільний нижній жіночий одяг’ поширена у закарпатських, гуцульських, поліських говірках [22, 313], а в значенні ‘жіночий одяг, що покриває фігуру від талії донизу; кілька таких одяжних, які одягали під убрання, для надавання пишності’ *спідниця* – літературна норма [20, IX, 523]. Назва *тканиця* ‘домотканий пояс із вовняних ниток, оздоблений по низу китицями’ – вузьколокальна, не виявлена у жодних доступних нам етнографічних та лінгвістичних джерелах.

Обов’язковим елементом одягу заміжньої жінки-верховинки був головний убір – хустка, переважно чорного кольору: „Пригариха голову обвила новою чорною хусткою, ноги в капчурах сунула до калощ, що влітку слугували їй взуттям” [26, 526]. Щодо кольорової гами, то, за твердженням етнографів [5, 130; 12; 14], первісно домінуючим серед головних уборів був білий колір, пізніше з’явилися барвисті та чорні хустки, останні носять найчастіше жінки літнього віку, і не тільки як ознаку жалоби, а й як буденний одяг.

На позначення верхнього одягу в романі Івана Чендея вжиті слова *сіряк*, *сірячина*, *сардак*, *лайбик*. *Сіряк* (*сірячина*) – найбільш поширений вид буденного зимового теплового одягу селян – виготовлявся в домашніх умовах із грубого домотканого сукна сірого кольору, чим і мотивується назва реалії. Скрутним матеріальним становищем пояснюється той факт, що *сіряк* був спільним одягом чоловіків та жінок: „За нею чимчикувала пригорблена, з торбою за плечем, завита до теплої чорної хустки, в *сіряку*, взята до постолів-змітків стара Авдотя Воронич” [26, 477]; „Велика кострубата голова [Михайла] – не встиг ранком прибрати волосся гребінцем, – *сіряк*, холоші з білої вовни, постелища з широкими ремінними обуванками – все тоді помістилося в дзеркалах” [26, 424]. Назва *с’іра́к*, *с’іра́к* поширена в окремих закарпатських (верховинських), бойківських, гуцульських, поліських [22], наддністрянських [8, IV, 128] говірках і вживається на позначення довгого верхнього одягу з сірого сукна; чоловічого довгого одягу з грубого сукна, який одягали для захисту від негоди; довгого одягу чорного кольору з білими обшивками; чоловічого верхнього одягу нижче колін, який носили заперезавши ременем. *С’іра́к* – ознака незаможності, його здебільшого „носила сільська біднота”. Словоформа *с’іра́к* ‘старовинний верхній довгополий одяг із грубого сукна’ [20, IX, 232] – суфіксальний дериват від основи праслов’янського походження; пор. рос. *серый*, болг. *сер*, словен. *ser* ‘сірий’, чes., слов. *šery*, пол. *szary*, що від псл. **šěръ* ‘тс’ [24, III, 610].

Святковим зимовим одягом верховинців, виготовленим у домашніх умовах із фарбованого чорного або бордового сукна, знову ж таки

однаковим щодо форми покрою і для чоловіків, і для жінок, був *сардак*. Номен *серда́к* (*сарда́(к)т*) ‘рід верхнього теплового короткого одягу’ із ремаркою ‘діалектне’ фіксується Словником української мови [20, IX, 58]. Відомий він також у гуцульських та буковинських говірках і є основною назвою для позначення описуваної реалії. Щоправда, слід відзначити окремі відмінності у семантиці, так, гуцул. *се(а)рда́к* ‘верхній короткий чоловічий і жіночий рукавний одяг із чорного сукна, з невеликим стоячим коміром на зав’язках, прикрашений біля горла китицями’, букв. *сарда́к* ‘довгий чоловічий одяг із битої вовни’, ‘короткий чоловічий піджак із домотканого нефарбованого сукна, у жінок трохи розширений донизу’. У бойківських [17, II, 210], волинських, подільських [8, IV, 102] та поліських [2, II, 142; 15; 22, 312] говірках це слово вживається й на позначення безрукавки з полотна чи овечої шкіри. Лексема *serdak* відома польській (‘хутряна безрукавка, часто з вишивкою і прикрасами’), словацькій (‘чоловіча та жіноча безрукавка з овечої шкіри’), румунській мовам (‘піджак з купованої матерії; довгий чоловічий верхній одяг з рукавами і відкидним коміром, на гудзиках’) [16, № 118]. У працях лінгвістичного характеру висловлюються різні припущення щодо походження слова. Традиційно вважається, що форма *серда́к* – тюркізм; пор. тюрк. *şirdag*, *şerdag* [14, 101]. Виведення *серда́к* із французького *surtout* ‘накидка’ [24, III, 826] менш імовірно. Стосовно ж форми *сарда́к* існує інша думка: назву одягу пов’язують із давньоруським словом *саадак*, *сагайдак*, *савдак* ‘чохол для стріл’ [24, III, 606]. Семантичний розвиток ‘чохол’ > ‘одяг, який носили накинувши на плече’ > ‘вид верхнього одягу’ цілком імовірний.

На описуваній романом території не було потреби виготовляти зимовий верхній одяг із овечої шкіри, використовували домоткане сукно, – тому відсутня у тексті твору лексема *кептар*. Натомість знаходимо слова *лайбик*, *камізьелка* на позначення безрукавного одягу із домотканого і відповідно крамничного матеріалу. „В розстебнутій на грудях сорочці з білого лляного полотна, в черевиках на босу ногу, в накинутому на плечі *лайбику*, – вихопився з хати всього на хвильку, – Пригара заспішив до стріхи” [26, 319]; „Михайло вийняв із кишені на полі *камізьелки* годинника” [26, 320]; „Хвильку [священик] стояв із підкоченими рукавами пропахлої ладаном білої сорочки, в *камізьелці* з великими рукавними вирізами, смужкастих чорних штанах, в зачовганих кімнатних смужкових пантофлях, з залисинами на носках” [26, 361].

Скромно представлена в романі лексика прикрас, що пояснюється незаможністю, скрутним матеріальним становищем селян та небагатим асортиментом і самих реалій. Прості селяни одягали прикраси у великі релігійні свята або з приводу якоїсь важливої нагоди. У родині Пригар такою особливою подією було повернення дядька з Америки, тому „Василина одягла свій найкращий

одяг. На ній була шовком вишита сорочка, складана темно-синя шерстяна спідниця, черевики з високими халявами – їх для неї купив Михайло тоді, коли заробляв по Шумавських лісах. На шию взяла собі *коралове намисто* із срібними *дукачами*, що ледь-ледь подзвонювали, дарма такими у Нижнім Бистрім уже давно ніхто себе не прикрашав” [26, 572].

Намисто, як свідчать етнографічні джерела, найстаріша та найпоширеніша з шийних оздоб, „воно складалося раніше із скойок, гарних овочних коробок, зерен, кісточок овочів, та інших натуральних речей, які потім були заступлені намистинками кам'яними, з пасти, з металу і нарешті – з скла” [5; 6, 124]. Етнограф Федір Вовк переконує, що „намисто з натуральних речей переховалося до наших часів на Україні тільки у гуцулів у вигляді нашійника з овочевих коробочок рослини клокички”, і носять його не тільки жінки, а й чоловіки. Хоча нам відомі факти, коли і в наш час на Закарпатті жінки прикрашають себе намистом із яблучних зернят. Коралове намисто здавна вважалося найціннішим, зрідка зустрічалося у побуті простих селян, свідчення чого знаходимо і в романі Івана Чендея.

Словом *дукачі* у романі позначено намисто із монет, дукатів, про що говорить сама назва. Носили дукачі разом із намистом або на окремому шнурочку чи ланцюжку. „Так їх носять дуже часто й тепер в Галичині, де особливо, у багатих міщанок нерідко ще можна побачити по 5, по 7, а й більше великих дукачів, що являють собою намисто” [5, 124]. Дукачі виготовляли з тонких та дуже великих в діаметрі австрійських дукатів Марії Терезії, замість них пізніше вживали російські рублі або дукачі місцевого виробу з яким-небудь святим образом з одного боку та з портретом цариці Єлизавети чи Катерини з другого.

За походженням номен *дукачі* ‘намисто’ – результат переосмислення значення слова *дукати* ‘монети’, котре, очевидно, через польську та

німецьку мови запозичено з італійської; пор. іт. *ducato* ‘герцогство, монета’, що в свою чергу сягає лат. *dux* ‘вождь’, утвореного від *ducere* ‘очолювати, вести’ [24, I, 551].

Історичні та етнографічні дослідження переконують, що, починаючи з доби металів, на території сучасної України оздоби переходять до жінок, стають їхньою монополією, а в чоловіків зосереджуються найбільше на зброї, а також топірцях, ціпках, сумках.

У романі І.Чендея „Птахи полишають гнізда” на позначення чоловічої невеликої шкіряної сумки, у якій верховинці переносили дрібні речі, гроші, предмети для куріння: люльку, кресало, капшук з тютюном, – вживається слово *ташка* (*ташуля*). „Поряд з мисником звисала цяцькована мідяними головками-півкульками шкіряна ташка. Навіть ремінь на ній був оздоблений кривулькастою, зубкастою строчкою. На самій середині покривки красувався карбований в жовтій міді карпатський ведмідь, що, звівшись на задні ножиська, тримав у передніх лапищах не то барильце меду, не то вулика-кішницю” [26, 436]. Порівняймо до прикладу опис сумки, власником якої є службовець: „Михайло застиг очима на потертій, вибілілій ташці, що чинно й гречно перевисала через плече службовця” [Ч, 342]. Речі самі говорять про своїх власників: жителі гір намагалися якнайкраще оздобити власну сумку, кожен майстер вкладав часточку своєї душі, перетворюючи річ буденного користування у витвір мистецтва.

Своїм романом Іван Чендей стверджує незаперечну істину: справжнім творцем та уособленням прекрасного є простий народ, що ревно та трепетно зберігає свої традиції, матеріальні та духовні надбання предків. За допомогою лексичних діалектизмів автор зумів майстерно передати дух своєї батьківщини – Зеленої Верховини, відтворити місцевий колорит, особливості побуту земляків.

Література

1. Анісімова Л. Г. Назви верхнього одягу у поліських, волинських та подільських говірках // Дослідження з української діалектології. – К., 1991. – С. 126 – 137.
2. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. – Луцьк, 2000.
3. Бичко З. Назви одягу та взуття в наддністрянському говорі // Мова в часі і просторі: Діалектологічні студії. – Львів, 2003. – Вип. 1. – С. 276 – 282.
4. Вакалюк Я. Ю. Лексико-семантична характеристика назв одягу в говірках Прикарпаття // Проблеми української діалектології на сучасному етапі / XVI Республіканська діалектологічна нарада: Тези доп. та повід. – Житомир, 1990. – С. 181 – 183.
5. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. – Прага, б. р. в. – 355с.
6. Головацкий Я. Ф. О народной одежде или убранстве русиновъ или русскихъ въ Галичине или Северо-Восточной Венгрии. – Спб., 1877. – 85 с.
7. Грицак М. А. Стилiстичнi функцiї лексичних дiалектизмiв у новелах I.М.Чендея // Розвиток української радянської новели: Тези доп. до міжвуз. наук. конф. – Ужгород, 1966. – С. 111 – 116.
8. Грінченко Б.Д. Словарь української мови: У 4т. – К., 1907 – 1909.
9. Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – 232 с.
10. Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К., 1982-2004. – Т.1 – 4.
11. Клименко Н.Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2001. – 20 с.

12. Маслова Е. И. Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях XIX – нач. XX веков. – М., 1984. – 216 с.
13. Матейко Е. И. Этнографические особенности одежды бойков // Карпатский сборник. – М., 1972. – С. 66 – 75.
14. Матейко К.І. Український народний одяг. – К.: Наукова думка, 1977. – 222с.
15. Назви одягу та взуття Правобережного Полісся / За ред. проф. М.В.Никончука. – Житомир, 1998. – 230 с.
16. Общекарпатский диалектологический атлас. – М., 1988. – Вып. 2.
17. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 т. – К., 1984.
18. Скунець П. Коли мораль – патріархальщина // Письменник Іван Чендей: Бібліографічний покажчик / Уклад.: О. Люта, Л. Смичко, М. Трещак. – Ужгород: Мистецька лінія, 2006. – 175с. – С. 114 – 116.
19. Словник буковинських говірок – Чернівці, 2004. – 688 с.
20. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970 – 1980.
21. Соколовская А.С. Лингвогеография и этимология некоторых названий одежды и обуви // Проблемы картографирования в языкознании и этнографии. – М.: Наука, 1974. – С. 166 – 169.
22. Соколовская А.С. Полесские названия одежды и обуви // Лексика Полесья: Материалы для полеского диалектного словаря. – М., 1969. – С. 281 – 320.
23. Статєєва В. І. Етнографічні діалектизми у творах закарпатських письменників (на матеріалі прози І.М.Чендея) // Роль пам'яток етнографії та фольклору в комуністичному вихованні трудящих: Тези доп. наук.-практ. конф. – Ужгород, 1985. – С. 98 – 101.
24. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т.– М., 1963–1974.
25. Ференц Н. С. Лицар слова // Письменник Іван Чендей: Бібліографічний покажчик / Уклад.: О. Люта, Л. Смичко, М. Трещак. – Ужгород: Мистецька лінія, 2006. – 175 с. – С. 6 – 11.
26. Чендей І. М. Птахи полишають гнізда: Повісті, роман. – Ужгород: Карпати, 1984. – 598 с.